

Opetushallitukselle

Viite: Lausuntopyyntö 14.4.2015, 17/421/2015

Asia: Lapsiasiavaltuutetun lausunto lukion opetussuunnitelman perusteiden päivittämisestä.

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Lapsiasiavaltuutettu arvioi lukion opetussuunnitelman perusteita lapsen oikeuksien yleissopimuksen näkökulmasta.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Opetushallitus on valmistellut lukiolaissa tarkoitetun koulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen (942/2014) mukaisen lukion opetussuunnitelman perusteiden luonnoksen nuorten lukiokoulutusta varten. Näiden perusteiden mukaan laaditut lukion opetussuunnitelmat otetaan käyttöön 1.8.2016 lukien.

Lapsiasiavaltuutettu on tutustunut lukion opetussuunnitelman perusteisiin ja esittää tältä pohjalta eräitä huomioita.

Perustelut lapsiasiavaltuutetun kannanotoille

Lapsen oikeuksien yleissopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan lapsi ole saavuttanut täysi-ikäisyyttä aikaisemmin (1 artikla). Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 4 artiklan mukaan sopimusvaltiot ovat sitoutuneet ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi.

Lapsen oikeuksien yleissopimusta tulee tulkita kokonaisuutena. Yleissopimuksen täytäntöönpanoa ja toteutumista valvovan YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen etu toteutuu, kun kaikki yleissopimuksessa taatut lapsen oikeudet toteutuvat.¹

Lapsen oikeuksien komitea on määritellyt seuraavat artiklat perustavanlaatuisiksi yleisperiaatteiksi koko lapsen oikeuksien yleissopimuksen täytäntöönpanossa:

- **lapsen edun ensisijaisuus** kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia (3(1) artikla)
- **lapsen oikeus syrjimättömyyteen** ilman minkäänlaista lapsen, hänen vanhempiensa tai muun laillisen huoltajansa ominaisuuteen tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua (2 artikla)

- **lapsen oikeus osallistua, vaikuttaa ja tulla kuulluksi** ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla, erityisesti lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä (12 artikla),
- **lapsen oikeus elämään sekä henkiinjäämiseen ja kehittymiseen mahdollisimman täysimääräisesti** (6 artikla)

Muita lukion opetussuunnitelman perusteiden kannalta keskeisiä artikloja ovat:

- 13 artikla / Lapsen oikeus sananvapauteen
- 14 artikla / Lapsen oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen
- 17 artikla / Lapsen oikeus saada asianmukaista tietoa
- 19 artikla / Lapsen oikeus suojeluun kaikelta väkivallalta (*koulukiusaaminen*)
- 23 artikla / Vammaisten lasten oikeudet
- 24 artikla / Lapsen oikeus terveyteen ja terveyspalveluihin (*oppilashuolto*)
- 28 artikla / Lapsen oikeus saada opetusta
- 29 artikla / Koulutuksen päämäärät
- 31 artikla / Lapsen oikeus vapaa-aikaan, leikkiin ja kulttuuriin

Lapsiasiavaltuutettu kiinnittää lausunnossaan erityisesti huomiota artikloihin **12** (lapsen osallisuus) ja **29** (koulutuksen päämäärät). Koulutuksen päämäärien osalta korostuu erityisesti ihmisoikeuskasvatus.

Arvio lukion opetussuunnitelman perusteista

Toiminnan lapsivaikutusten arviointi

Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että lukion opetussuunnitelman perusteiden päivittämisen yhteydessä toteutettaisiin nimenomainen lapsivaikutusten arviointi. Sen lisäksi olisi välttämätöntä toteuttaa opetussuunnitelman perusteiden mukaisen toiminnan jälkikäteinen lapsivaikutusten arviointi.

Lapsivaikutusten arviointi perustuu lapsen oikeuksien sopimukseen, jonka mukaan lapsen etu on otettava ensisijaisesti huomioon kaikessa lasta koskevassa päätöksenteossa ja muussa toiminnassa (**3 (1) art**). Lapsen edun huomioonottaminen edellyttää, että päätöksentekoa ja toimintaa arvioidaan yksittäisten lasten, lapsiryhmien sekä yleensä lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta. Lapsen edun toteutuminen tulee varmistaa jälkikäteisellä arvioinnilla ja arvioinnin perusteella tehtävillä muutoksilla ja korjauksilla sekä päätöksiin että muuhun toimintaan.¹

1. Opetussuunnitelma

Lukion opetussuunnitelma laaditaan yhteistyössä lukion opiskelijoiden sekä opiskelijoiden vanhempien ja huoltajien kanssa, mikä on erittäin myönteistä. Aidon vaikuttamismahdollisuuden antaminen lukio-opiskelijoille vahvistaa heidän osallisuuttaan, joka on yksi lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleisperiaatteista (**12 artikla**).

Opetussuunnitelman perusteisiin on kirjattu, että koulutuksen järjestäjän tulee ennen opetussuunnitelman hyväksymistä kuulla opiskelijakuntaa ja lukion henkilöstöä sekä varata kaikille lukion opiskelijoille mahdollisuus ilmaista mielipide opetussuunnitelmasta. Opetussuunnitelman perusteiden valossa jää epäselväksi, millä tavoin käytännössä mielipiteen selvittäminen tapahtuu. Huomiota olisikin kiinnitettävä siihen, että

mielipiteen selvittäminen käytännön tasolla toteutuu. Mielipiteen selvittäminen ei saa olla vain kosmeettinen muodollisuus, vaan lapsilla on oltava aito mahdollisuus vaikuttaa.

2. Lukiokoulutukseen tehtävä ja arvoperusta

Lukiokoulutuksen tehtävänä todetaan olevan laaja-alaisen yleissivistyksen vahvistaminen ja luetellaan osaluokkia, joista yleissivistyksen voidaan ajatella koostuvan. Lukiokoulutuksella todetaan olevan opetus- ja kasvatustehtävä. Lapsiasiavaltuutettu haluaa kiinnittää huomiota siihen, että ihmisoikeuskasvatuksen tulisi olla osa lukion kasvatustehtävää. Nykyisissä lukion opetustehtävissä ihmisoikeuskasvatusta ei mainita.

Ihmisoikeudet tuodaan esille kohdassa, jossa on kyse lukiokoulutuksen arvoperustasta. Kyseisessä kohdassa todetaan lukio-opetuksen perustana olevan elämän ja ihmisoikeuksien kunnioitus sekä ihmisarvon loukkaamattomuus. Lisäksi todetaan, että lukio-opetus edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä hyvinvointia ja demokratiaa. Opetuksen osalta todetaan, että opiskelija muodostaa lukioaikanaan jäsenyteen käsityksen perus- ja ihmisoikeuksista Suomessa, Pohjoismaissa, Euroopan unionissa ja muualla maailmassa. Luetellut tavoitteet ovat myönteisiä, mutta samalla on pantava merkille, ettei mainittuja sisältöjä löydy kaikille opiskelijoille yhteisistä opinnoista. Ihmisoikeudet tulisikin ottaa riittävässä määrin käsiteltäviksi kaikille opiskelijoille yhteisissä opinnoissa, jotteivät ihmisoikeudet jää pelkästään abstraktiksi arvoperustaksi. Siihen, millä tavoin ihmisoikeuksia voitaisiin ottaa paremmin mukaan opetussisältöihin, palataan kohdassa viisi.

Arvoperustan osalta huomiota kiinnittää vielä muotoilu siitä, että osallisuus, toimijuus ja yhteisöllisyys korostuvat kaikessa lukion toiminnassa. Tähän kohtaan olisi hyvä lisätä, että **lukio-opetuksen tulee edistää nuorten aktiivista toimijuutta myös muualla yhteiskunnassa.**

3. Opetuksen toteuttaminen

Opiskeluympäristöjen osalta lapsiasiavaltuutettu pitää myönteisenä, että turvalliset ja terveelliset opiskelu- ympäristöt on nostettu esiin. Samoin digitaalisten opiskelu- ympäristöjen ja työvälineiden esiin tuominen on positiivista.

Opetussuunnitelman perusteisiin on kirjattu, että opiskelijoiden omia tietoteknisiä laitteita voidaan käyttää oppimisen tukena huolehtien kuitenkin samanaikaisesti siitä, että kaikilla opiskelijoilla on mahdollisuus tieto- ja viestintäteknologian käyttöön. Tämä on tärkeää, koska kaikilla lapsilla ei ole välttämättä mahdollisuuksia tieto- ja viestintäteknologian käyttöön kotona. Opetuksen yhä suuremmissa määrin tapahtuva digitalisaatio, ei saa laittaa opiskelijoita epätasa-arvoiseen asemaan. Huomiota on kiinnitettävä lapsen oikeuksien sopimuksen **2 artiklaan**, joka sisältää kattavan syrjinnän kiellon.

Toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavien teemojen osalta on merkittävää, että osallisuus on nostettu yhdeksi keskeisistä teemoista. Olisi kuitenkin toivottavaa, että toimintakulttuuria ohjaavissa teemoissa olisi huomioitu ihmisoikeuksien ja ihmisoikeuskasvatuksen keskeinen merkitys.

4. Opiskelijan ohjaus ja tukeminen

Ohjauksen ja tukemisen osalta opetussuunnitelman perusteissa on lueteltu toimintamalleja, jotka kuulostavat monipuolisilta ainakin paperilla. Oppimisvaikeuksien ennaltaehkäisyyn ja varhaiseen tunnistamiseen kiinnitetään huomiota, mikä on erittäin myönteistä. Tarvittavan ohjauksen ja tuen tulee todella toteutua käytännön tasolla. Erityisesti huomiota on kiinnitettävä niihin lapsiin, joilla on erityistarpeita. Vammaisten lasten oikeuksia koskeva **23 artikla** vaatii turvaamaan lapselle tarvittavan avun, jotta voidaan varmistaa mahdollisuus koulunkäyntiin.

Opiskelijahuollon osalta merkittävää on vaikuttamismahdollisuuksien varaaminen opiskelijoille opiskelija-huoltoa kehitettäessä. Kattavan ja toimivan opiskelijahuollon järjestäminen on tärkeää erityisesti lapsen oikeuksien sopimuksen **24 artiklan** (lapsen oikeus terveyteen ja terveyspalveluihin) näkökulmasta. Toimiva opiskelijahuolto on tärkeä osatekijä kouluhyvinvoinnin edistämisessä.

5. Oppimistavoitteet ja opetuksen keskeiset sisällöt

Lapsiasiavaltuutettu kiinnittää huomiota oppimistavoitteiden ja opetuksen keskeisten sisältöjen osalta erityisesti ihmisoikeuskasvatukseen. Yksittäisten aineiden opintosisältöihin kantaa otetaan niiltä osin kuin se on relevanttia ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmasta.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen **29 artiklassa** koulutuksen keskeisinä tavoitteina on mainittu muun muassa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien sekä Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjan periaatteiden kunnioittamisen kehittäminen sekä kunnioituksen edistäminen lapsen vanhempia, omaa sivistyksellistä identiteettiä, kieltä ja arvoja, lapsen asuin- ja synnyinmaan kansallisia arvoja sekä hänen omastaan poikkeavia kulttuureita kohtaan.

Artiklaa 29 konkretisoivassa **Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentissa nro 1 (2001)** ihmisoikeuskasvatuksen osalta nimenomaan todetaan, että sen tulisi tarjota tietoa ihmisoikeussopimusten sisällöistä, mikä lisäksi samalla lasten tulisi nähdä, kuinka ihmisoikeuksia käytännössä toteutetaan.² Komitea on todennut: *"Sellaiset lähestymistavat ovat selkeästi riittämättömiä, joissa artiklan tavoitteet ja arvot pelkästään lisätään olemassa olevaan järjestelmään pyrkimättä toteuttamaan syvällisempiä muutoksia."*³

Ihmisoikeuskasvatuksessa on kyse kaikesta sellaisesta koulutuksesta, kasvatuksesta, opetuksesta ja tiedotuksesta, joka tähtää ihmisoikeuksien ja perusvapauksien maailmanlaajuiseen kunnioitukseen ja noudattamiseen. Ihmisoikeuskasvatus ehkäisee ihmisoikeusloukkauksia antamalla ihmisille muun muassa tietoja ja taitoja sekä ymmärrystä omien asenteiden ja toimintatapojen kehittämiseksi.⁴

Ihmisoikeuskeskuksen vuonna 2014 julkaistussa laajassa ihmisoikeuskasvatusta koskevassa raportissa on lukio-opetuksen osalta todettu, ettei ihmisoikeuksia tunneta oppilaiden ja opettajien keskuudessa niin hyvin kuin pitäisi. Tutkimuksen tulosten valossa on todettu, että erilaisuuden kohtaamiseen ja kunnioittamiseen liittyvissä taidoissa on puutteita ja ihmisoikeuskasvatusta tarvittaisiin näiden puutteiden korjaamiseen.⁵

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ihmisoikeudet on tuotu esiin arvopohjassa, mutta ei oppimistavoitteissa tai aihekokonaisuuksissa. Lapsiasiavaltuutetun käsityksen mukaan ihmisoikeuksien tuntemus tulisi nostaa yhdeksi keskeiseksi oppimistavoitteeksi, jotta ihmisoikeudet eivät jäisi opiskelijoille pelkästään kaukaisiksi käsitteiksi. Yhtenä vaihtoehtona ihmisoikeuskasvatuksen vahvistamiseksi on esitetty oman oppiaineen rakentamista.⁶

Nyt ehdotetuissa lukion opetussuunnitelman perusteissa ihmisoikeudet on jollain tavoin mainittu maantiedon, historian, yhteiskuntaopin, uskonnon, elämäntutkimustiedon ja terveystiedon opetuksen tavoitteissa tai keskeisissä sisällöissä. Seuraavaksi esillä on yhteenvetoa siitä, millä tavoin ihmisoikeudet tulevat joidenkin näiden aineiden opetuksessa esille.

Maantiedon opetuksen pakollisen kurssin tavoitteissa yhtenä tavoitteena mainitaan ymmärrys siitä, mitä ihmisoikeudet tarkoittavat ja kulttuurien monimuotoisuuden arvostus. Ihmisoikeuksia ei kuitenkaan mainita maantiedon kurssien tarkemmissa sisällöissä.

Historian opetuksen yhtenä tavoitteena on nimenomaisesti mainittu, että *opiskelija saa aineksia ihmisoikeuksia, tasa-arvoa ja demokratiaa arvostavan maailmankuvan luomiseen sekä toimintaan niitä edistävänä*

vastuullisena kansalaisena. Teema konkretisoituu historian toisella pakollisella kurssilla, jossa käsitellään ihmisoikeuksia, holokaustia ja muita kansanmurhia. Lisäksi käsitellään YK ja muut kansainväliset rauhanrakentajat. Historian valtakunnallisella syventävällä kurssilla (4. kurssi) käsitellään valistuksen yhteydessä ihmisoikeuksien ja tasa-arvoajattelun syntyminen.

Yhteiskuntaopin pakollisten kurssien opintosisällöissä ei ole mainittu ihmisoikeuksia. Ihmisoikeudet mainitaan yhteiskuntaopin arvopohjaan kuuluvina, mutta käytännössä ne eivät näy opetuksessa. Yhteiskuntaopin ensimmäisellä pakollisella kurssilla käsitellään perusoikeuksia, missä yhteydessä olisi aiheellista tuoda esiin myös kansainvälisesti velvoittavat ihmisoikeussopimukset. Yhteiskuntaopin valtakunnallisista syventävistä kursseista löytyy myös kurssi, jonka nimi on kansalaisen lakitieto. Kyseisen kurssin opintosisällöissä ei ole mainittu ollenkaan ihmisoikeuksia tai ihmisoikeussopimuksia.

Uskonnon opetuksen yhdeksi tavoitteeksi on nostettu valmius uskontojen ja katsomusten tarkasteluun ihmisoikeusnäkökulmista sekä tavoite oppia kunnioittamaan ihmisoikeuksia. Tämä sinällään hieno tavoite konkretisoituu eri uskontojen opetuksessa lähinnä ihmisoikeusetiikan kautta. Huomattavasti yksityiskohtaisemmalla tasolla ihmisoikeuksien opetus toteutuu niiden oppilaiden kohdalla, jotka uskonnon sijaan opiskelevat elämäntutkimustietoa. **Elämäntutkimustiedon** toisella pakollisella kurssilla käydään läpi ihmisarvon perustavaa merkitystä sekä keskeisimpiä ihmisoikeusasiakirjoja.

Yhteenvedona eri oppiaineiden osalta voidaan todeta, että vaikka ihmisoikeudet tuodaan vahvasti esille opetuksen arvoperustassa, ei ihmisoikeuksia käytännössä paljolti näy varsinaisissa opetussisällöissä. Erityisen kiinnostavaa on se, kuinka vähäistä ihmisoikeuksien opetus on yhteiskuntaopin yhteydessä. Tällä hetkellä keskeisimpien ihmisoikeusasiakirjojen läpikäyminen on merkitty ainoastaan elämäntutkimustiedon toiselle pakolliselle kurssille. Vastaavanlainen opetuskokonaisuus tulisi sisältyä jokaisen opiskelijan opintoihin. Lapsiasiavaltuutettu ehdottaakin, että ihmisarvoa, ihmisoikeuksia ja keskeisimpiä ihmisoikeusasiakirjoja koskevat opetussisällöt tulisi sisällyttää kaikille lapsille pakollisiin kursseihin. Luonteva paikka tälle opetuskokonaisuudelle voisi olla esimerkiksi yhteiskuntaopin pakollisella kurssilla perusoikeuksien käsittelyn rinnalla.

6. Opiskelijan oppimisen arviointi

Kurssisuoritusten arvioinnin osalta huomiota tulee kiinnittää niihin lapsiin, joilla on erityisiä tarpeita. Opetussuunnitelman perusteissa mainitaan, että diagnosoidut vammat tai niihin rinnastettavat vaikeudet tulee ottaa huomioon arvioinnissa siten, että opiskelijalla on mahdollisuus erityisjärjestelyihin ja vaihtoehtoihin tapoihin osoittaa osaamisensa. Kurssiarvosanan määräytymisen osalta kuitenkin todetaan vain, että vaikeudet **voidaan** ottaa huomioon määrättäessä arvosanaa. Veloitetta asian huomioimisesta ei ole asetettu. Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuminen opiskeluissa edellyttää sitä, että kaikenlaiset oppimisen vaikeudet **täytyy** ottaa huomioon myös arvosanaa määritettäessä.

Yleisenä huomiona liikunnan ja taide-aineiden arvioinnin osalta lapsiasiavaltuutettu haluaa nostaa esiin tavoitteen luopua numeroarvioinnista. Numeroarviointi näissä aineissa ei välttämättä edistä opiskelijoiden motivaatiota tai innostusta oikealla tavalla, vaan voi jopa lannistaa ilon yrittämisestä. Esimerkiksi liikunnan osalta numeraalista arviota tärkeämpää pitäisi olla eväiden antaminen liikunnalliseen elämäntapaan, joka kantaa läpi elämän.

Tiivistelmä lausunnosta

- Lapsiasiavaltuutettu korostaa velvoitetta suorittaa lapsivaikutusten ennakkollinen ja jälkikäteinen arviointi, kun lukion opetussuunnitelman perusteita päivitetään.
- Opetussuunnitelman laatimisen osalta on myönteistä, että opiskelijoiden osallisuus on turvattu ja tärkeää on, että osallisuus myös käytännössä toteutuu.
- Ihmisoikeudet löytyvät lukiokoulutuksen arvoperustasta, mutta tämän lisäksi niiden opetus tulisi nostaa lukiokoulutuksen tärkeimpien tehtävien joukkoon.
- Opetuksen toteuttamisessa lisääntyvä digitalisaatio ei saa johtaa eriarvoistumiseen lasten välillä.
- Opiskelijoiden ohjauksen ja tukemisen tulee toteutua myös käytännössä ottaen samalla huomioon osallisuuskysymykset ja lasten mahdolliset erityistarpeet.
- Keskeisiin oppimistavoitteisiin tulisi lisätä nykyistä näkyvämmiin ihmisoikeuskasvatus. Kaikille opiskelijoille pakollisiin opintoihin on lisättävä ihmisarvoa, ihmisoikeuksia ja keskeisimpiä ihmisoikeusasiakirjoja koskevia opetussisältöjä.
- Opiskelijan oppimisen arvioimisen osalta lapsiasiavaltuutettu korostaa lasten erityistarpeiden huomioimista sekä numeroarvioinnin poistamista liikunta- ja taide-aineista.

Jyväskylässä 6.5.2015

Tuomas Kurttila
Lapsiasiavaltuutettu

Emmi Kekäläinen
Korkekouluharjoittelija

¹ Lapsen edun tulkinnasta YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (suomeksi) http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=11437003&name=DLFE-31534.pdf.

² Koulutuksen päämääristä YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 1, kohta 15.

³ Koulutuksen päämääristä YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 1, kohta 18.

⁴ Ihmisoikeuskasvatus ja –koulutus Suomessa – Ihmisoikeuskeskuksen selvitys 2014, s. 21.

⁵ Ihmisoikeuskasvatus ja –koulutus Suomessa – Ihmisoikeuskeskuksen selvitys 2014, s. 127.

⁶ Maininta ihmisoikeuksien nostamisesta omaksi oppiaineekseen myös Pohjoismaisten nuorten tekemällä Mind the gap 2015-videolla, <https://www.youtube.com/watch?v=F6LqXWlhtJA>, kohta 3:06.